

Analytický pohľad na problémy dlhodobej nezamestnanosti na Slovensku

Analytical View of Long-term Unemployment Problems in Slovakia

Ján VRAVEC

Abstrakt

Článok pojednáva o vážnych problémoch dlhodobej nezamestnanosti v socioekonomických podmienkach Slovenskej republiky. Dlhodobá nezamestnosť predstavuje vážny problém, má vplyv nie len na ekonomické, ale aj na sociálne a demografické aspekty rozvoja spoločnosti. Ekonomická situácia dlhodobo nezamestnaných ľudí na Slovensku je veľmi zložitá, a to nielen po finančnej stránke, ale aj po sociálnej a psychickej stránke. Riešenie problémov dlhodobej nezamestnanosti je veľmi komplikované, finančne a časovo náročné. Neriešenie dlhodobej nezamestnanosti so sebou prináša vážne ekonomické problémy, nižšie tržby, nižšie daňové príjmy štátu a naopak vyššie výdavky na sociálne dávky a rôzne podpory.

Kľúčové slová: Dlhodobá nezamestnanosť, socioekonomické problémy, Slovensko

Abstract

The article discusses serious problems of long-term unemployment in the socio-economic conditions of the Slovak Republic. Long-term unemployment is a serious problem, it has affects not only the economic, but also the social and demographic aspects of the development of society. The economic situation of long-term unemployed people in Slovakia is very difficult, not only financially but also socially and psychologically. Tackling long-term unemployment problems is very complicated, financially and time-consuming. Lack of long-term unemployment brings with it serious economic problems, lower sales by traders, lower tax revenues of the state and, on the contrary, higher welfare costs and various aids.

Key words: Long-term unemployment, socio-economic problems, Slovakia

JEL Classification: J64

Príspevok bol spracovaný v rámci projektov VEGA 1/0887/17.

Úvod

Základná definícia dlhodobo nezamestnaných hovorí o tom, že ide o ľudí, ktorí sú bez práce dlhšie ako jeden rok. No dlhodobá nezamestnanosť je komplexnejší fenomén, ktorý so sebou prináša veľké množstvo ekonomických, sociálnych aj demografických problémov. Situácia dlhodobo nezamestnaných obyvateľov Slovenska je veľmi zložitá, a to nielen po finančnej stránke, ale aj po sociálnej a psychickej stránke. Dlhodobá nezamestnanosť má však negatívne dopady nielen na nezamestnaných jednotlivcov, ale aj na ich domácnosti a na ekonomiku ako takú. Ľudia bez práce znamenajú nižšiu spotrebu domácností a ďalšie ekonomické problémy. Príčiny dlhodobej nezamestnanosti je potrebné hľadať aj v nevhodnom prepojení medzi vzdelávacím systémom a trhom práce, regionálnymi rozdielmi či nedostatočnou infraštruktúrou.

V podmienkach Slovenska sa termín „dlhodobo nezamestnaní“ týka nezamestnaných osôb, ktorí sú evidovaní na úradoch práce a sociálnych vecí dlhšie ako jeden rok. Samozrejme existujú aj jedinci mimo evidencie nezamestnaných ako napríklad tuláci, bezdomovci, ktorých nezachytávajú štatistiky, ale ich existencia v spoločnosti predstavuje tiež významný zdroj socioekonomických problémov.

Dlhodobo nezamestnaných je možné kategorizovať samostatne, a to ako osoby bez zamestnania, o ktoré zamestnávateľia nejavia záujem. Ak sa im v konečnom dôsledku podarí zamestnanie nájsť, zvyčajne v ňom nevydržia dlho. Štatistiky poukazujú na fakt, že dlhodobo nezamestnaní tvoria polovicu zo všetkých nezamestnaných osôb na Slovensku. Po určitej dobe mnohí nezamestnaní strácajú už nadobudnuté schopnosti a vedomosti z dôvodu ich nevyužívania. Vo väčšine prípadov ide nie len o stratu profesijných vedomostí, ale aj o stratu návykov bežných pracovných činností.

Kratšie ako 3 mesiace je na úrade práce evidovaný len každý šiesty Slováč a menej ako 6 mesiacov strávi v evidencii nezamestnaných len necelá tretina nezamestnaných Slovákov. Na druhej strane každý šiesty nezamestnaný Slováč pobudne na úrade práce dva až štyri roky. Ešte zarážajúcejšia je skutočnosť, že viac ako 20% nezamestnaných je bez práce dlhšie ako 4 roky. Výskumy uvádzajú, že do skupiny dlhodobo nezamestnaných na Slovensku patria predovšetkým ľudia s nedostatočným vzdelaním, ľudia z marginalizovaných skupín a nepodnetného prostredia. Bez absolvovania rekvalifikačných kurzov a opätovného získania pracovných návykov je umiestnenie týchto nezamestnaných na pracovnom trhu takmer nemožné.

Podľa údajov Eurostatu patrí Slovensko medzi krajiny, v ktorých je percentuálny podiel dlhodobo nezamestnaných ľudí na celkovej aktívnej populácii pomerne vysoký. V roku 2012 bol podiel dlhodobo nezamestnaných ľudí na aktívnej populácii krajiny najvyšší v Grécku 14,5%, Španielsku 11%, Chorvátsku 10,2% a na Slovensku 9,4%.

V roku 2017 sa situácia v niektorých krajinách výrazne zmenila. Grécko má podiel dlhodobo nezamestnaných stále na úrovni 15,6%, Španielsko sa zlepšilo na 7,7%, Chorvátsko sa zlepšilo na 4,6% a Slovensko sa zlepšilo na 5,1%. Aj napriek zlepšeniu Slovensko stále ostáva v skupine krajín, v ktorých je dlhodobá nezamestnanosť veľkým socioekonomickým problémom a jeho riešenie napreduje len veľmi pomaly.

Tabuľka 1: Miera dlhodobej nezamestnanosti na aktívnej populácii v EÚ v % r. 2012-17

Štáty EÚ	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Belgicko	3,4	3,9	4,3	4,4	4,0	3,5
Bulharsko	6,8	7,4	6,9	5,6	4,5	3,4
Česká republika	3,0	3,0	2,7	2,4	1,7	1,0
Dánsko	2,1	1,8	1,7	1,7	1,4	1,3
Nemecko	2,4	2,3	2,2	2,0	1,7	1,6
Estónsko	5,5	3,8	3,3	2,4	2,1	1,9
Írsko	9,2	8,0	6,7	5,4	4,3	3,0
Grécko	14,5	18,5	1,5	1,2	1,0	1,6
Španielsko	11,0	13,0	12,9	11,4	9,5	7,7
Francúzsko	4,1	4,4	4,5	4,6	4,6	4,2
Chorvátsko	10,2	11,0	10,1	10,2	6,6	4,6
Taliansko	5,6	6,9	7,7	6,9	6,7	6,5
Cyprus	3,6	6,1	7,7	6,8	5,8	4,5
Lotyšsko	7,8	5,7	4,6	4,5	4,0	3,3
Litva	6,6	5,1	4,8	3,9	3,0	2,7
Luxembursko	1,6	1,8	1,6	1,9	2,2	2,1
Maďarsko	5,0	4,9	3,7	3,1	2,4	1,7
Malta	3,1	2,9	2,7	2,4	1,9	1,7
Holandsko	1,9	2,5	2,9	3,0	2,5	1,9
Rakúsko	1,2	1,3	1,5	1,7	1,9	1,8
Poľsko	4,1	4,4	3,8	3,0	2,2	1,5
Portugalsko	7,7	9,3	8,4	7,2	6,2	4,5
Rumunsko	3,0	3,2	2,8	3,0	3,0	2,0
Slovinsko	4,3	5,2	5,3	4,7	4,3	3,1
Slovensko	9,4	10,0	9,3	7,6	5,8	5,1
Fínsko	1,6	1,7	1,9	2,3	2,3	2,1
Švédsko	1,5	1,4	1,4	1,5	1,3	1,2
Veľká Británia	2,7	2,7	2,2	1,6	1,3	1,1

Zdroj: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tipslm70slm70>

Význam zamestnania a práce pre človeka

Zamestnanie a pracovný proces predstavuje pre každého dospelého človeka dôležitú podmienku jeho dôstojnej existencie a kvalitného života. Práca so sebou prináša nielen materiálny a finančný úžitok, ale aj pocit seberealizácie, psychickej rovnováhy a užitočnosti pre svojich blízkych a celú spoločnosť. Dôležitosť zamestnania je determinovaná tým, že človeka formuje po stránke intelektuálnej, emocionálnej, psychickej aj fyzickej. Práca je činnosťou, ktorá potvrdzuje jedinečnosť človeka vo vzťahu k spoločnosti.

V socioekonomických podmienkach Slovenskej republiky pretrváva tradične vysoká hodnota práce a zamestnania. Z hľadiska ľudského života určuje práca začiatok a koniec ekonomickej aktivity človeka. Význam a dôležitosť zamestnania a zmysluplnej práce je možné zhrnúť do nasledovných aspektov:

1. **finančný príjem** – veľmi silný motivačný a stimulačný aspekt a zdroj uspokojovania potrieb človeka,
2. **sociálny aspekt** – zamestnanie umožňuje vytvárať spoločenské väzby a možnosti spolupracovať s inými ľuďmi,
3. **rozvojový aspekt** – zamestnanie umožňuje intelektuálny, psychický a fyzický rozvoj každého človeka,
4. **organizačný aspekt** – zamestnanie umožňuje organizovať si čas a program v súlade s pracovným rytmom,
5. **osobnostný aspekt** – zamestnanie a práca upevňuje osobnostnú identitu človeka a formuje jeho osobnosť,
6. **pestrosť života** – zamestnanie umožňuje ľuďom vstupovať do iného prostredia mimo domova a rodiny,
7. **bezpečnostný aspekt** – zamestnanie a práca vytvára v človeku pocity bezpečia a perspektívy do budúcnosti.

Veľa významných autorov preferuje myšlienku, že ľudské správanie smeruje predovšetkým k produktívnej práci, ktorá vytvára predmety a hodnoty, ktoré spoločnosť uznáva a identifikuje sa s nimi. Tak sa prácou vytvára symbolický svet, v ktorom človek žije. Práca je pritom dnes stále viac kľúčovou formou ľudského konania z hľadiska budovania hodnoty samého seba. Strata práce predstavuje pre jedinca traumatizujúci zážitok.

Človek bez zamestnania stráca najsilnejšie objektívne spojenie s realitou, zmocňujú sa ho pochybnosti o vlastných schopnostiach, neistota a strach z budúcnosti. V tejto súvislosti treba pripomenúť, že podstatou nezamestnanosti nie je nedostatok práce, ale nedostatok plateného

zamestnania. Psychická reakcia na stratu zamestnania je tým väčšia, čím silnejšie sú motívy k práci. Tie môžu byť rôzne a môžu mať individuálne relatívny význam: peniaze, aktivita, seberealizácia, sociálny kontakt, samostatnosť. Pod vplyvom nezamestnanosti sa motivácia mení, pretože mnohé potreby nemôžu byť uspokojované vo zvyčajnej miere, prípadne zvyčajným spôsobom.

Analýza dôsledkov dlhodobej nezamestnanosti na Slovensku

Dlhodobá nezamestnanosť predstavuje vážny socioekonomický problém pre ekonomiku ako celok, aj pre jednotlivých ľudí. Ako jeden z nástrojov analýzy nezamestnanosti sa využíva aj dotazníkový prieskum, na základe ktorého je možné identifikovať dôsledky a príčiny dlhodobej nezamestnanosti.

Dotazníkový prieskum dôsledkov dlhodobej nezamestnanosti sa realizoval na vzorke 225 dlhodobých nezamestnaných, ktorí boli náhodne oslovení pre UPSVAR po celom území SR. Dotazníkový prieskum pozostával z 15 kombinovaných otázok zameraných na dôsledky a dopady dlhodobej nezamestnanosti na život respondentov. Úvodné otázky boli orientované na demografické údaje: vek, rod, vzdelanie, rodinné zázemie. Dotazníkový prieskum sa realizoval osobným kontaktom s respondentmi, dotazníky mali tlačенú podobu a ich vyplňanie trvalo v priemere 7 minút.

Prieskumu sa zúčastnilo 225 respondentov, teda 225 dlhodobo nezamestnaných osôb s bydliskom na Slovensku z toho 114 mužov a 111 žien. Respondenti boli vo veku od 18 do 60 rokov. Pričom priemerný vek mužov bol 43 rokov a priemerný vek žien bol 45 rokov. Ako ukázal dotazníkový prieskum základným dôsledkom dlhodobej nezamestnanosti je ekonomická deprivácia.

Ekonomická deprivácia predstavuje pre dlhodobo nezamestnaného človeka vážny socioekonomický problém, ktorého riešenie je komplikované. Prejavuje sa najmä obmedzením celkovej spotreby a zhoršovaním finančnej situácie nezamestnaného. Dlhodobo nezamestnaní ľudia často pociťujú nielen nedostatok vecí osobnej potreby, ale aj stratu možnosti potvrdiť výdavkami svoj sociálny status. Zníženie životnej úrovne pociťujú nezamestnaní najmä vtedy, ak si nemôžu dovoliť to, čo ostatní z ich sociálnej vrstvy.

Subjektívne vnímanie finančnej situácie dlhodobo nezamestnaného je veľmi podstatné pre možné uvedomenie si potreby zmeny. Veľmi dobre alebo dobre vníma svoju finančnú situáciu len 14,2% dlhodobo nezamestnaných ľudí, naopak negatívne hodnotenie je možné sledovať až u 71,1% respondentov. Priemerne popisuje svoju finančnú situáciu 14,7%

opýtaných. Výsledky dotazníkového prieskumu sú veľmi podobné medzi mužmi aj ženami, k významným rodovým odchýlkam nedochádza. (Tab. 2)

Tabuľka 2: Vnímanie finančnej situácie dlhodobo nezamestnanými ľuďmi na Slovensku

	Veľmi zlá	Zlá	Priemerná	Dobrá	Veľmi dobrá
Muži	28,9%	41,2%	15,8%	12,3%	1,8%
Ženy	27,9%	44,1%	13,5%	12,6%	1,8%
Spolu	28,4%	42,7%	14,7%	12,4%	1,8%

Zdroj: vlastné spracovanie

Nedostatok finančných prostriedkov sťažuje jednotlivcom plánovanie a organizovanie svojej budúcnosti, znižuje ich ekonomickú autonómiu a schopnosť žiť bežným životným štýlom. V dôsledku ekonomických obmedzení a problémov sa mení životný štýl dlhodobo nezamestnaných. Výsledkom je životná situácia „málo finančných prostriedkov a veľa času“. Významní autori uvádzajú, že ekonomická deprivácia dlhodobo nezamestnaných sa významne odzrkadľuje v oblasti základných životných potrieb a v znížení výdavkov na oddychové a zábavné aktivity. Niektoré štúdie poukazujú na rozdiely medzi mužmi a ženami v reakciách na finančné ťažkosti. Muži sa obávajú viac nepriamych dôsledkov finančnej deprivácie, napr. strata príjmového statusu, zatiaľ čo u žien sú to obavy spojené s priamymi dôsledkami nedostatku financií, napr. platenie účtov a nákupy potravín.

Strata zmyslu života je ďalším vážnym problémom dlhodobo nezamestnaných. Dlhodobou stratou zamestnania, či nemožnosťou nájsť si vhodné pracovné uplatnenie, ľudia často strácajú možnosti realizovať a presadiť sa pri produkovanií hodnôt, saturovať svoje potreby účasťou na spoločenskej deľbe úloh a povinností. Potreba zmysluplnej aktivity nie je dostatočne alebo vôbec saturovaná. Nezamestnaní často pociťujú nedostatok zmysluplných aktivít a zmyslu života, čo potvrdil aj dotazníkový prieskum. (Tab. 3)

Tabuľka 3: Vnímanie životnej situácie dlhodobo nezamestnanými ľuďmi na Slovensku

	Veľmi zlá	Zlá	Priemerná	Dobrá	Veľmi dobrá
Muži	30,7%	39,4%	17,5%	8,8%	3,5%
Ženy	36,9%	36,0%	17,1%	7,2%	2,7%
Spolu	33,8%	37,8%	17,3%	8,0%	3,1%

Zdroj: vlastné spracovanie

Za veľmi zlú a zlú považuje svoju životnú situáciu až 70,1% mužov a až 71,6% žien. Za priemernú považuje svoju životnú situáciu len okolo 17,3% dlhodobo nezamestnaných. Ako veľmi dobrú vidí svoju životnú situáciu len okolo 3% respondentov. Tieto 3%

nezamestnaných zrejme predstavujú skupinu ľudí, ktorí nemusia pracovať a aj tak majú dostatok finančných zdrojov na svoj životný štýl.

Sociálne vylúčenie je ďalším negatívnym dôsledkom dlhodobej nezamestnanosti v podmienkach Slovenska. Strata zamestnania často vedie k sociálnej izolácii a osamelosti, ktorá má veľmi negatívne dopady na nezamestnaného a celé jeho okolie. Stratou práce sa rušia sociálne kontakty, ktoré si zamestnanec vybudoval a tie nie je možné nahradiť a len ťažko sa dajú ďalej udržiavať. Pocity menejcennosti a neschopnosti uplatniť sa sú ďalšími motívmi vedúcimi k obmedzeniu sociálnych kontaktov nezamestnaných. Nezamestnaní sa väčšinou vyhýbajú tým, ktorí prácu majú, ale vyhýbajú sa aj kontaktom s inými nezamestnanými, pretože sú pre nich depresívne.

Sociálne vylúčenie a izolácia neznamena len fyzickú osamelosť nezamestnaného, ale predovšetkým psychickú izoláciu od kolegov, známych a celej zamestnanej populácie. Tento problém nastáva predovšetkým v regiónoch a mestách s vysokou mierou nezamestnanosti, kde nezamestnaní nežijú obklopení zamestnanými, ale ľuďmi s rovnakým problémom.

Do izolácie sa veľmi často dostáva aj rodina nezamestnaného, ktorá často trpí ešte viac ako sám nezamestnaný. Strata zamestnania jedného z členov rodiny je záťažovou situáciou pre celú rodinu. Ešte horšia situácia nastane, ak sú v rodine bez práce obidvaja rodičia, čo je častý prípad v regiónoch s vysokou mierou nezamestnanosti. Negatívne dôsledky pôsobiace na rodinu sa často znásobujú a trpia nie len rodičia, ale aj deti.

Dlhodobá nezamestnanosť preveruje kvalitu rodinných vzťahov a lepšie ju zvládajú ľudia, ktorí sa majú o koho oprieť, ktorí majú možnosť otvorene o svojej situácii s rodinou hovoriť. Rodina nie je nezamestnanosťou len ohrozovaná, ale môže ňou byť aj pozitívne ovplyvnená a to v zmysle poskytovania podpory a v prejavoch rodinnej solidarity. Ekonomická a sociálna podpora zo strany rodiny, príbuzných a známych často zohráva v náročných situáciách významnú úlohu.

Vzdelávanie a rekvalifikácia dlhodobu nezamestnaných je jedným zo základných spôsobov ako riešiť nezamestnanosť na Slovensku. Nájdenie si vhodnej alternatívy, ktorá by vyplňala voľný čas nezamestnaných aktívnou činnosťou, je vhodným riešením situácie nezamestnanosti. Najvhodnejšou skupinou na realizáciu vzdelávacích a rekvalifikačných programov sú mladí nezamestnaní, ktorí prejavujú výraznejší záujem o ďalšie vzdelávanie, kurzy v porovnaní so staršou generáciou. Je to spôsobilé tým, že mladí ešte nemajú pevne vybudovanú zamestnaneckú identitu, nie sú v časovej tiesni, sú optimistickejšie naladení a rodina, príbuzní a priatelia ich finančne podporuje vo vzdelávaní. V dotazníkovom

prieskume bolo priemerný vek respondentov 44 rokov, no 120 respondentov bolo mladších ako 44 rokov a 105 respondentov bolo starších ako 44 rokov.

Tabuľka 4: Ochota dlhodobo nezamestnaných ľudí vzdelávať a rekvalifikovať sa.

	Určite sa nechcem vzdelávať	Nechcem sa vzdelávať	Neviem odpovedať	Chcem sa vzdelávať	Určite sa chcem vzdelávať
Mladší ako 44 r.	5,8%	8,3%	2,5%	31,7%	51,7%
Starší ako 44 r.	12,4%	16,2%	6,7%	26,7%	38,0%
Spolu	8,9%	12,0%	4,5%	29,3%	45,3%

Zdroj: vlastné spracovanie

Vzdelávať sa chce až 74,6% dlhodobo nezamestnaných. To predstavuje veľmi pozitívny výsledok, ak takmer tri štvrtiny dlhodobo nezamestnaných sa chce ďalej vzdelávať a rekvalifikovať. No vo vekovej kategórii do 44 rokov sa chce vzdelávať až 83,5% dlhodobo nezamestnaných, kým vo vekovej kategórii nad 44 rokov sa chce ďalej vzdelávať už len 64,7% dlhodobo nezamestnaných. Ochota vzdelávať sa a nadobúdať nové formy kvalifikácie je pre dlhodobo nezamestnaných jedným z rozhodujúcich faktorov úspešnosti na súčasnom slovenskom aj európskom trhu práce.

Diskusia a závery

Je všeobecne známe, že jednotlivci si v aktívnej interakcii s reálnymi životnými kontextami a s inými ľuďmi buduje profil svojej osobnosti. Celoživotný proces budovania a rozvoja osobnostných predpokladov jednotlivca determinuje či jeho osobnosť bude zrelá a sociálne zdatná. Jedným z kľúčových aspektov kvality začlenenia človeka do spoločnosti je to, aké hodnoty svojou tvorivou prácou vytvára, ako sú tieto hodnoty ostatnými oceňované a akceptované.

Dlhodobá nezamestnanosť jednotlivca so sebou často prináša nepríjemné pocity márnosti, zbytočnosti a zlyhania. Nezamestnaní ľudia takmer vždy strácajú svoju sociálnu pozíciu, nedokážu prezentovať a rozvíjať svoje vedomosti a zručnosti a často upadajú do beznádeje. Strata zamestnania ovplyvňuje negatívnym spôsobom seba hodnotenie, znižuje sebavedomie a sebaúctu, niekedy vedie až k vzniku pocitov menejcennosti a zbytočnosti. Zníženie seba hodnotenia nezamestnaných je jedným z najbežnejších dôsledkov nezamestnanosti okrem depresie, zhoršeného psychického i fyzického zdravia.

Dlhodobo nezamestnaný človek stráca po určitej dobe vedomosti a zručnosti, ktoré predtým bežne využíval a implementoval v pracovnom procese. Postupne sa strácajú aj pracovné návyky a chuť hľadať si nové zamestnanie. Dochádza k stagnácii osobnosti, niekedy až k úplnému rozpadu osobnosti ako takej. Negatívne dôsledky dlhodobej nezamestnanosti, tak často dopadajú nie len na jednotlivca, ale aj na jeho okolie.

Pre riešenie problému dlhodobej nezamestnanosti, v súvislosti s hľadaním si novej pracovnej pozície, je veľmi dôležitá otázka, či skutočne platí, že akákoľvek práca je lepšia ako nezamestnanosť. Psychické a fyzické zdravie človeka sa často významne zlepši, ak si nezamestnaný nájde pracovnú pozíciu, ktorá je pre neho vhodná a perspektívna. Pri hľadaní si novej pracovnej pozície je pre dlhodobo nezamestnaných ľudí často kľúčovým faktorom schopnosť vzdelávať sa a rekvalifikovať sa. Bez celoživotného vzdelávania sa, pracovnej flexibility a ochoty pracovať je zamestnávanie dlhodobo nezamestnaných takmer neriešiteľným problémom.

Mnohé výskumy však preukázali, že nie u každého jednotlivca sa strata zamestnania spája s depresiou a zhoršením zdravia. Niekedy práve naopak zamestnanie s neistou budúcnosťou a zlou podnikovou kultúrou môže pôsobiť veľmi negatívne na fyzické a psychické zdravie človeka. Podľa rôznych autorov je veľmi podstatné rozlišovať medzi istým a neistým pracovným miestom a rovnako aj medzi lepšími alebo horšími pracovnými a mzdovými podmienkami. Výsledky dokázali, že mať zle platené zamestnanie bez jasnej perspektívy, alebo mať neuspokojujúce pracovné podmienky je rovnako stresujúce, ako byť dlhodobo nezamestnaným.

Príspevok bol spracovaný v rámci projektov VEGA 1/0887/17.

Zoznam použitej literatúry a iných zdrojov

1. ADAMIŠIN, P. - DEMO, M. - HRONEC, O. - TÓTHOVÁ, M., 2007. Udržateľný rozvoj. 1. vyd. Nitra: SPU. ISBN 978-80-8069-826-3.
2. BUCHTOVÁ, B. 2001. Sociální psychologie nezaměstnanosti. In: Výrost, J. - Slaměník, I. (Eds.): Aplikovaná sociální psychologie II. Praha: Grada 2001.
3. CASSIDY, T. 2001. Self-categorization, coping and psychological health among unemployed mid-career executives. *Counselling Psychology Quarterly*, 14, 2001, 4, s. 303-315.
4. EUROSTAT. 2018. Long-term unemployment rate, % of active population aged 15-74. [on line, cit. 12.06.2018]. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tipslm70>

5. FEDÁKOVÁ, D. 2010. Nezamestnaní a dôsledky nezamestnanosti. [on line, cit. 14.06.2018]. Dostupné na: <http://www.saske.sk/cas/archiv/4-2003/fedakova-std.html>
6. HANGONI, T. a M. GERKA. 2009. Človek – práca – nezamestnanosť. Prešovská univerzita v Prešove. 154 s. ISBN 978-80-555-0163-5.
7. MAREŠ, P. a kol. 2003. Dlouhodobě nezaměstnaní - životní situace a strategie. Sociologický časopis/Czech sociological review, 39, 2003, 1, s. 37-54.
8. MATOUŠEK, O. 2005. Sociální práce v praxi. Praha: Portál. 352 s. ISBN 978-80-7367-310-9.
9. OECD Data. 2018. Long-term unemployment rate. [on ine, cit. 15.06.2018]. Dostupné na: <https://data.oecd.org/unemp/long-term-unemployment-rate.htm>
10. PETÝRKOVÁ, L. a P. CHMELAŘOVÁ, 2011. Základy finanční gramotnosti. 1.vyd. Praha: Generation Europe, 94 s. ISBN 978-80-904974-8-1.
11. VRAVEC, J. 2010. Finančné manažment jednotlivca. Bookman, s. r. o. Prešov, 165 s. ISBN 978-80-555-0251-9.
12. WINSON, A. 2015. Mysli, konaj, zbohatni. Nová Dubnica: Akadémia osobnostného rozvoja Andyho Winsona. 196 s. ISBN 978-80-971482-2-5.

Kontaktné údaje:

Ing. Ján VRAVEC, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove

Fakulta manažmentu, Katedra účtovníctva a controllingu

ul. Konštantínova 16,

080 01 Prešov,

Slovensko, EÚ

email: jan.vravec@unipo.sk, vravec@gmail.com